

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

İSKENDERNÂMELERDE ÖLÜMSÜZLÜĞE YOLCULUK: İSKENDER-İ ZÜLKARNEYN VE HIZIR

Arş. Gör. İsmail AVCI
Balıkesir Üniversitesi
Necatibey Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü
ismailavci@balikesir.edu.tr

ÖZET: Makedonya'dan başlayan yürüyüşü, birçok ülkenin istilasından sonra, Babil'de son bulan Büyük İskender, gerek tarihî gerekse edebî eserlerde efsanevi hayatıyla kendisinden sıkça söz edilen hükümdarlardan biri olmuştur. Onun bu efsanevi hayatı zaman içinde Kur'an'da ve hadislerde kendisinden bahsedilen Zülkarneyn'le birleşmiş ve çeşitli olağanüstülükler de dâhil birçok özellik aynı kişilikte, İskender-i Zülkarneyn'de toplanmıştır. İskender'in ölümlü hırsı sonsuz merakıyla birleşince dünyaya hâkim olma, dünyada ne kadar "garaip" ve "acayip" varsa öğrenme ve nihayet karanlıklar ülkesindeki ölümsüzlük suyuna ulaşma arzusunu ortaya çıkarmıştır. Bu durmak bilmeyen hükümdarın yanında her tür ilme vakıf, ona hep yol gösteren vezirleri vardır: Aristo, Eflatun, Sokrat, Bokrat gibi. Diğer taraftaysa onların da üstesinden gelemediği zor durumlarda İskender'e yardım eden, çıkış yolu gösteren, yoldaşlık eden bazen bir Arap, bazen bir derviş veya kuş şeklinde ortaya çıkan Hızır vardır. Bu çalışmada Firdeysî, Nizâmî, Ahmedî, Hamzavî ve Ahmed-i Rıdvân gibi müelliflerin eserlerinde Hızır inancı, İskender-i Zülkarneyn'le Hızır arasındaki münasebet ve ölümsüzlük arayışı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: İskendernâme, İskender-i Zülkarneyn, Hızır.

ABSTRACT: Alexander the great has been the subject of many historical and literal works with his epic life which started in Macedonia and ended in Babylon. In due course the story of Alexander's epic life had been merged with the story of Zulkarneyn mentioned in Kur'an and hadith and many characteristics together with several extraordinariness combined in the same character called Iskender-i Zulkarneyn. Alexander's unstoppable ambition merged with his curiosity forced him to pursue a journey to see all the wonders of the world and finally to seek the water of immortality in the lands of darkness. He had viziers who had all sorts of knowledge such as Aristotle, Socrates, Hippocrates and Plato. On the other hand when these men stumbled and could not guide Alexander there was Khidr who appeared sometimes as an Arabian prince, as a dervish and sometimes as a bird etc. accompanied him and showed him the way. In this study the Khidr belief, the relationship between Iskender-i Zulkarneyn and Khidr and the search for immortality in the works of various authors such as Firdevsi, Nizami, Ahmedi, Hamzavi and Ahmed-i Rıdvân etc. are going to be analyzed.

Key Words: Iskendername, Iskender-i Zulkarneyn, Khidr.

Giriş

Dünyanın yaratılışından maddenin aslına, hiç görülmedik yerlerden olağanüstü özellikteki varlıklara kadar birbirinden farklı birçok konuda bilgiler veren, İskender-i Zülkarneyn'in savaşlarını ve efsanevi hayatını anlatan ve bu arada dünya tarihinden de bahseden İskendernâmeler, içerdikleri zengin malzemeyle oldukça dikkat çekici eserlerdir. Bu türde yazılmış ilk eser Nizâmî (öl. 1214?)'nin *İskendernâme*'sidir. *Şerefnâme* ve *İkbalnâme* adlı iki kitaptan oluşan eseriyle Nizâmî, konuyu derleyip toparlayarak müstakil bir mesnevi hâline getirmiştir. Nizâmî'den önce edebî alanda konu Firdevsî (öl. 1020?)'nin *Şehnâme*'sinde bir bölüm olarak geçer. İskender burada İran hükümdarlarından biri olarak anılır. Türk edebiyatında Ahmedî (öl. 1412-13), Hamzavî (Ahmedî'nin kardeşi [öl. ?]), Ali Şîr Nevâyî (öl. 1501), Ahmed-i Rıdvân (öl. 1528-1539 arası), Karamanlı Figânî (öl. 1532) ve Behiştî Sinan Çelebi¹ (XVI. Asır) bu türde eser veren müelliflerdir. Ahmedî'nin eseri Anadolu sahasında türün ilk örneğidir ve eserin diğer müellifler üzerinde ciddi bir etkisi vardır. Hamzavî'nin eseri yer yer manzum kısımlar içeren mensur bir eserdir ve bu yönüyle diğer İskendernâmelerden ayrılır. Bu müstakil eserler haricinde İskender hikâyesi, *Ravzatü'l-Envâr* (Derviş Hayâlî [15. asır]), *Tuhfetü'l-Emsâl* (Nâli Mehmed [öl. 1675]), *Gencîne-i Râz* (Taşlıcalı Yahya [öl. 1582]) ve başka bazı eserlerde bir bölüm olarak geçmektedir. Konu yazılı kültürde olduğu kadar sözlü kültürde de yaygınlık kazanmıştır. Başta Azerbaycan ve Özbekistan olmak üzere Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde İskender-i Zülkarneyn'le ilgili anlatmalar masal, efsane veya hikâye olarak değişik şekillerde karşımıza çıkar. Konunun Azerbaycan sahasında yaygınlık kazanmasında eserlerini Farsça yazmasına rağmen aslen bir Türk olan Genceli Nizâmî'nin, Özbekistan sahasında ise Ali Şîr Nevâyî'nin önemli bir etkisi vardır.

İskendernâmelerde âb-ı hayat, ölümsüzlük ve Hızır konusu değişik şekillerde karşımıza çıkar. Özellikle mensur metinlerde bu konu daha fazla yer alır. İskender'in âb-ı hayatı bulmak için Hızır'la karanlıklar ülkesine gitmesi, bu sudan içerek ölümsüzlük kazanma çabası ve bu yolculukta Hızır'ın ona yol göstermesi ayrı bir bölüm olarak anlatılır. Hızır'ın İskender'le münasebeti sadece âb-ı hayat vesilesiyle değildir. İskender'in çıkmaza düştüğü, çaresiz kaldığı, başta Aristo olmak üzere çevresindeki

---

¹ Sehî Bey ve Latîfî'nin verdiği bilgilere göre Behiştî Sinan Çelebi, Nizâmî'nin hamsesini Türkçeye tercüme etmiş hamse sahibi bir müelliftir. Müellifin *Leylâ vü Mecnûn* ve *Heft-Peyker* adlı mesnevileri eldedir. Hamseyi meydana getiren diğer mesneviler hakkında ise herhangi bir bilgi bulunmadığı gibi söz konusu mesnevilerin neler olduğu konusunda da çelişkili ifadeler rastlanmaktadır. Bununla birlikte şairin hamsesini oluşturan mesnevilerin *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft-Peyker*, *Mahzenü'l-Esrâr*, *Mihr ü Müşterî* ve *İskendernâme* olduğu tahmin edilmektedir (Demirel, trz: 3-4). Varlığı tahmin edilen ancak yakın zamana kadar ele geçirilemeyen söz konusu eserlerden *İskendernâme*, Bünyamin Ayçiçeği tarafından yurt dışında bulunan bir kütüphanede tespit edilmiştir ve Marmara Üniversitesinde doktora tezi olarak hazırlanmaktadır. Şu hâlde varlığı bilinen ancak ele geçmeyen tek İskendernâme Karamanlı Figânî'nin *İskendernâme*'si olarak görünmektedir.

hakîmlerin yardım etmekte yetersiz kaldıkları birçok olayda Hızır yetişir ve İskender'i müşkül durumdan kurtarır.

1. Ölümsüzlük, Âb-ı Hayat ve Hızır'a Dair

Ölümsüzlüğe ulaşma düşüncesi dünya tarihinde oldukça eski bir düşüncedir. "*Kadim zamanların ölümsüz tanrılarına öykünerek ölümsüzlüğü arayan kahramanlar, mitolojik öykülerin gözde konularından birisi olmuştur.*" (Kahyaoğlu, 2010: 148). Ölümsüzlük fikrinin en geniş ve en açık şekilde işlendiği metinlerden biri MÖ üçüncü bin yılda Sümerliler tarafından ortaya konulan *Gilgamiş Destanı*'dır. Bu destanın "... *en eski devir efsaneler ile destanlardan belirgin farkı, evrenin ve insanlığın doğuşu gibi son derece soyut ve genel konulardan çok, sonluluk yahut ölüm olayıyla karşı karşıya kalan insan bireyinin güçsüzlüğü ile açmazını; bu olayın insanda yarattığı aşk, ihtiras, fedakârlık, sadakât, dostluk, ihanet, kaçış ve yiğitlik çeşidinden duygu durumlarını çarpıcı biçimde işlemesidir.*" (Duralı, 2007: 12-3). Destan özetle şöyledir: Tanrılar, Gilgamiş'a üçte ikisi tanrı, üçte biri insan olan bir vücut ihsan ederler. O da Uruk şehrinde Eanna tapınağını kurar. Ancak bir süre sonra Gilgamiş, zevke sefaya dalar, halkına zulmetmeye başlar. Tanrılar Uruk ahalisinin yakınmalarını işitirler, Gilgamiş halkla uğraşmaktan vazgeçsin diye soylu Enkidu'yu yaratırlar. Enkidu, Gilgamiş'ın şehri Uruk'a gelir ve çok yakın arkadaş olurlar. Enkidu bir süre sonra ölür. Gilgamiş bu sadık arkadaşının ölümüne çok üzülür ve ölümsüzlük için Uzaktaki diye adlandırılan Utnapiştim'i aramaya çıkar. Çünkü insanlar arasında ölümsüzlük sadece ona verilmiştir. Büyük mücadelelerden sonra Utnapiştim'i bulur. Fırat kıyısında kurulmuş olan Şurruapak kentinde halkın gürültüsünden tanrılar rahatsız olurlar ve halkı cezalandırmaya karar verirler. Ancak tanrı Ea, Utnapiştim'i durumdan haberdar eder ve ona nasıl kurtulacağını anlatır. Utnapiştim bir tekne yapar, bütün canlıları ve ailesini tekneye alır. Gece tufan başlar, suların dehşetinden tanrılar bile korkar, gökyüzüne kaçarlar. Altı gün altı gece sonra tufan sona erer. Gemi, Nisir Dağı'nın üzerine oturur. Tanrılar, Utnapiştim ve karısına seçilmiş insanlar olarak ölümsüzlüğü bağışlarlar. Utnapiştim, Gilgamiş'a, "Eğer altı gün yedi gece uyumadan durabilirsen sana istediğin hayatı verebilecek tanrılar toplanır." der. Ancak Gilgamiş bunu yapamaz. Bu defa, "Suyun altında dikenli bir bitki var. Eğer o bitkiden koparabilirsen yitirmiş olduğun gençliğin geri gelecek." der. Gilgamiş suya dalar, bitkiden koparır. Ancak bir yılan bitkiyi alarak kaçır. Gilgamiş buna çok üzülür, Uruk'a döner ve başından geçen bu olayları taşa yazar. Sonra da ölümsüzlüğe ulaşmadan dünyadan göçer (Duralı, 2007). Destanda Gilgamiş, tanrılar tarafından kendisine ölümsüzlük verilen Utnapiştim'den medet umar. Ancak o, ebedî hayata ulaşabilecek güce de sahip değildir. Utnapiştim'in kendisine gösterdiği ikinci yolu da bir yılan yüzünden değerlendiremez. Burada Gilgamiş'ı ölümsüzlüğe ulaştıracak olan unsur sonraki metinlerde rastladığımız şekilde "su" değil, bir tür bitkidir, ancak onun da suyun altında olması dikkat çekicidir. Söz konusu bu bitki, Ocak'a göre ölümsüzlük düşüncesi için sonraki dönemlerde İskender efsanesine kaynaklık etmiş olabilir. "*Çünkü MÖ 3000-2000 yıllarına kadar inen Mezopotamya destanının, İskender efsanesinin oluşumu sırasında, İskender'in ebedî hayat veren suyu arama motifi olarak girmesi coğrafi ve kültürel açıdan imkânsız değildir.*" (Ocak, 2007: 57).

Ebedî hayatı aramayı konu edinen metinlerde genellikle ölümsüzlüğün sırrı suda aranır. Bu su, "âb-ı hayat", "bengisu", "hayat suyu", "ölümsüzlük suyu", vs. şeklinde

adlandırılır. Yaradılış için gerekli olan dört unsurun ilki su olduğuna göre ölümsüzlüğün suda aranması tesadüfi değildir ve bunun aynı zamanda sembolik bir anlamı vardır. Suyun mahiyetini kavrama yeteneği olmayan insanlar onun tabiatı canlandırma özelliğine bakarak bu eşsiz kuvvete kendilerine göre sonsuzluk, ölümsüzlük kaynağı gibi anlamlar yüklemişler, efsane ve rivayetler meydana getirmişlerdir. Suyu sonsuzluk verme iksiri olarak gören mitolojik konulu efsane ve rivayetlerden, sonraki şairler ve yazarlar çokça ve ustalıkla faydalanmışlardır (Hüseyinova, 1999: 300). İşte, İskender-i Zülkarneyn'in Hızır'la birlikte karanlıklar ülkesine âb-ı hayatı aramaya gidişinin başta İskendernâmeler olmak üzere çeşitli eserlerde sıklıkla karşımıza çıkması bundandır. "Grek kökenli bu eski efsane, hayli erken bir devirde bütün İslam milletlerince benimsenip İslami bir kimliğe sokularak benimsenmiştir. Bu sebeple birçok Müslüman şair ve yazar, bu ünlü efsaneyi manzum ve mensur olarak defalarca kaleme almış, İskender'le, ebedî hayat kaynağından içip ebediliğe kavuşan Hızır'ın birlikte yaşadıkları olayların hikâyelerini anlatmışlardır. Bu efsanenin ayrıca Hızır hakkında halk arasındaki temel telakkilerin oluşmasındaki payı çok büyüktür." (Ocak, 2007: 36).

Türk-İslam kültüründe Hızır (yeşil, yeşil dal veya yeşilliği bol olan yer) inancı önemli bir yer tutar. Gerek sözlü gerekse yazılı edebiyat ürünlerinde gizli bir kahraman olarak "... Hızır, bütün ümit ve imkânların tükendiği, çarelerin sona erdiği durumlarda yardıma çağrılan ve çağrıldığında da mutlaka geleceğine inanılan, sonsuz güce sahip semavi bir kurtarıcıdır." (Ocak, 2007: 107). O, yardıma çağrıldığında bazen bir derviş veya sıradan bir insan olarak, bazen aksakallı bir ihtiyar veya bir Arap kılığında ortaya çıkar. Bu inanç İskender-i Zülkarneyn'le ilgili anlatılarda da mevcuttur. Hızır, bu metinlerde İskender ne zaman dara düşse gelir, yardım eder, yol gösterir. Özellikle âb-ı hayatın aranması söz konusu olduğunda Hızır ve İskender-i Zülkarneyn münasebeti daha da önem kazanır. Çünkü her ne kadar İskender'i anlatan edebî ürünlerde başka sebeplerle İskender ve Hızır bir araya gelse de bu iki ismin sembolik olarak birlikteliği âb-ı hayat üzerindedir.

2. İskendernâmelerde İskender-i Zülkarneyn ve Hızır Münasebeti

a) Âb-ı Hayat Yolunda Bir Rehber

İskender-i Zülkarneyn'in ölümsüzlüğe kavuşmak için âb-ı hayatı aramaya çıkışı, Doğu literatüründe önce Taberî'nin *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*'nde geçer. Burada verilen bilgilere göre İskender, önce Dârâ'yı yenerek Fars memleketini hükmü altına alır. Tibet ile Çin'e sahip olduktan sonra ebediyet pınarını araştırmak üzere dört yüz adamıyla kuzey kutbuna yakın karanlıklar ülkesine girer ve orada on sekiz gün ilerler. Sonra karanlıklar ülkesinden çıkar, memleketine dönerken yolda, Şehiruz'da, bir rivayete göre otuz altı yaşında iken ölür (Taberî, 1991: III/840-1). Bu konu edebî alanda ise Firdevsî'nin ölümsüz eseri *Şehnâme*'de karşımıza çıkar. Firdevsî, İran hükümdarlarından biri olarak İskender'den bahsederken onun âb-ı hayatı aramaya çıkışını da anlatır (Kültürel ve Beyreli, 1999: III/1476-86). Ölümsüzlük konusu İskendernâmelerde ayrı bir bölüm olarak ele alınır. Nizâmî konuyu, *İskendernâme*'nin ilk kitabı olan *Şerefnâme*'nin sonunda, 316 beyitte anlatır (Nizâmî, 2004: 382-400). Bu bölüm, Ahmedî ve Ahmed-i Rıdvân'ın eserlerinde destanın sonlarına doğru, İskender'in ölümüne yakın yer alır (Ünver, 1983: 72a-74a; Ahmed-i Rıdvân 1500: A369b-387b).

İskender'in Hızır'la beraber âb-ı hayatı aramak için karanlıklar ülkesine gidişi ve âb-ı hayata ulaşamayışı Ali Şîr Nevâyî'nin *Sedd-i İskenderî*'sinde yoktur (Tören, 2001: 9).

MS 300 yıllarında son şeklini alan âb-ı hayatla ilgili efsanenin Grekçe ve Süryanice metinleri şöyle özetlenebilir: İskender insana ebedî hayat veren bir su olduğunu âlimlerden öğrenir. Bu suyu aramak için ordusuyla yola çıkar. Maceralı bir yolculuk yapar, askerlerinden ayrılmak zorunda kalır. Yanında sadece aşçısı (bazı metinlerde bu aşçı Andreas'tır) vardır. Aşçı yemek hazırlamak için bir çeşmeye varır. Elindeki tuzlu balık suya düşer ve canlanır. Aşçı bu suyun hayat suyu olduğunu anlar, bir miktar içer ve geri döner. Olanları İskender'e anlatır. İskender bu çeşmeyi arar ancak bulamaz. Aşçıya kızar ve öldürmek ister, ancak bir türlü öldüremez. Bu sebeple boynuna taş bağlayarak denize attırır. Aşçı bir deniz cinine dönüşür ve ebedî hayatına devam eder (Ocak, 2007: 55).

Ritter, bu hikâyenin aslının müstakil olarak tespit edildiğini söyler. Bu bilgiye göre hikâye, tamamen başka bir şahsiyete bağlanmıştır. Glaukos (yeşil) isminde bir balıkçı vardır. Bir gün ölü balıklardan birinin bir ota değerek canlandığını görür. Kendisi de o otan yer ve bir şeytana dönüşür. Ölümsüzlük onun için bir lanettir. Her sene dağları, uçurumları ah ederek dolaşır, bu ölümsüzlükten kurtulmak ister. Ritter'in ifadesine göre bu hikâye sonradan İskender romanına sokulmuştur (Ritter, 2011: 120).

Konu bazı benzerliklerle Kur'an'da özetle şöyledir: İsrailoğullarının peygamberi Hz. Musa bir gün yakını bir gençle birlikte, kendisiyle buluşması emredilen bir kişiyle görüşmek üzere yola çıkar. Buluşma yeri "mecmaul-bahreyn (iki denizin birleştiği yer)"dir. Hz. Musa burayı tanıyabilmek için yanına azık olarak balık almıştır. Çünkü balığın bu suya değince canlanması bir işarettir. Ancak genç arkadaşı, sahilde uğradıkları bir kayanın yanında balığın denize kaçtığını Hz. Musa'ya söylemeyi unutmıştır. Acıkıp balığı yemek istediklerinde genç olayı hatırlar ve durumu Hz. Musa'ya anlatır. Bunun üzerine Hz. Musa o kayanın bulunduğu yere döner ve aradığı kişinin orada olduğunu görür. Bu kişi kendisine Allah tarafından rahmet ve gizli ilim verilen bir kuldür. Hz. Musa hemen kendisini yanına almasını ve bildiklerini ona da öğretmesini ister. O kul önce buna yanaşmaz, ancak ısrara dayanamaz, yaptığı işlerle ilgili soru sormamak kaydıyla Hz. Musa'yı yanına alır. Yolda kul bir gemiyi deler, bir çocuğu öldürür, kendilerine yardım etmeyen bir toplumun bulunduğu yerde yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultur. Hz. Musa her defasında bunların sebebini sorar, o kul da Hz. Musa'ya ters gelen bu işlerin tek tek hikmetini açıklar, bunları Allah'ın emriyle yaptığını anlatır ve sonra ayrılırlar. Burada "kul" olarak geçen kişi hadis kitaplarında ifade edildiğine göre Hızır'dır (Ocak, 2007: 45-6).

Müellifler, İskendernâmelerde İskender'in ölümsüzlük suyunu aramaya gitmeden önceki şaşaasını, devletinin eriştiği azameti özellikle vurgularlar. Zira o bütün yeryüzünü hüküm altına almış, herkes ona boyun eğmiştir. Ancak bununla birlikte İskender, bu devletin bir gün yok olacağını, her çıkışın bir inişinin olduğunu da bilmektedir ve bu yüzden üzüntü duymaktadır:

*Sikender gördi çün devlet kemâlin
Tevakku' eyledi anuñ zevâlin
Bilürdi devletiñ olmaz bekâst*

*Yöni kalmadı ol yaña bakası
Bilürdi devleti irdi kemâle
Döner irmege naks ile zevâle
Düşer bu gussa derdine Sikender
Mübârek hâtırı olur mükedder* (Kültürel ve Beyreli, 1999: III/1476)

İskender'in bu üzgün hâli çevresindeki hakîmlerden birinin dikkatini çeker ve bunun sebebini öğrenmek ister. İskender derdini anlatır, hakîm de onu teselli eder, karanlıklar ülkesindeki ele geçirilmesi çok zor olan âb-ı hayatın varlığını haber verir:

*Var durur maşrıkda bir çeşme revân
Yolu zulmât içre olmuşdur nihân
Dirler anuñ ismine 'aynü'l-hayât
Suyın içen kişiye irmez memât
Her kim anuñ bir içim suyn içe
Ölmeye dünyâda 'iş ile geçe
Yolları lîkin katı düşvârdur
Dâmen-i gül bigi tolu hârdur* (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A370a/b)

İskender kendisine ölümsüzlük verecek olan âb-ı hayat haberine çok sevinir. Oğlu İskenderus'u yerine bırakır, Aristo'yu da ona vezir tayin eder ve âb-ı hayatı aramak üzere yola çıkar. Yola çıkarken Hızır'ı da kendisine yoldaş eder:

*Giderken oldu hem Hızır'ıla yoldaş
İdindi Hızır'ı anda leşkere baş
Didi Hızır'a ki iy her derde dermân
Giderem isteyü uş âb-ı hayvân
Gerekdür sen baña yoldaş olasın
Öñümce yürüyesin baş olasın
Sözüñden çıkmazam fermân seniñdür
Ben uş dermândeyem dermân seniñdür
Görinen hayrdur senden hemişe
Delîl olgıl baña her hayr işe
Olup reh-ber aña Hızır peyem-ber
Gider öñince ardınca Sikender* (Kültürel ve Beyreli, 1999: III/1478)

Buradaki ifadelere göre Hızır bir peygamberdir ve İskender onu askerlerine komutan yapmıştır. Ayrıca Hızır'a, kendisine rehber olması durumunda sözünden çıkmayacağına dair söz de vermekte, ferman senindir demektedir.² İskender'le Hızır âb-ı hayatı aramak için birlikte yola çıkarlar. Yolda ağaç kabuğundan elbiseler giyen ve sadece sebze yiyen bir halkla karşılaşır. Kendisinden yaklaşık dört bin yıl evvel yaşamış olan Zülkarneyn-i Evvel'in mezarına rastlarlar. Mezardaki levhaya Zülkarneyn-i Evvel şöyle yazdırmıştır: "Ey İskender, ben de senin gibi dünyayı hükümüm altına aldım, âb-ı hayatı aramaya çıktım, ancak ona ulaşamadım, hayatın ardından insana mutlaka memat erişir.

² Hızır'ın kimliği (peygamber, veli, melek vs.), bir hükümdarın bir peygamberi kendisine ordu komutanı olarak tayin etmesi garabeti konusundaki tartışmalar için bk. (Ocak, 2007: 63-5).

Benim hâlim akıllı bir insan için ibret olarak yeter.". İskender-i Zülkarneyn, kendisinden önce yaşamış olan Zülkarneyn-i Evvel'in yazdırdıklarını okuyunca içi ürperir, ağlar. Buradan anlaşıldığına göre ölümsüzlüğü bahşeden su, İskender'den dört bin yıl evvel de aranmıştır. Elbette bu tür metinlerde zikredilen sayılar çoğu zaman gerçeği yansıtmaz, hayaldir. Ancak ölümsüzlüğe ulaşma düşüncesinin geçmişine, İskender-i Zülkarneyn'e ders vermek niyetiyle de olsa yaptığı gönderme nedeniyle önemlidir.

İskender buradan ayrılır. Yolda domuz şeklinde devlerle, zehirleri ateş gibi yılanlarla ve kaplanlarla karşılaşır, hepsini helak ederler. Sonra işleri büyü olan cadılar şehrine gelirler. Cadılar şahla konuşurlar, onun geliş maksadını öğrenirler ve sihirle gönlünü alıp şahın çevresini ateşle çevirirler. İskender kurtulamayacağını anlayınca Hızır'dan yardım ister. Hızır şaha, "Korkma, Hakk rahman ve rahimdir, ihlas ile yapılacak dua geri çevrilmez." der, kurtulması için dua eder, bu duaya İskender âmin der ve gökyüzünü bir bulut kaplar. Bir süre sonra şiddetli bir yağmur başlar ve yeryüzünde ateşten eser kalmaz, İskender de kurtulur. Bu olaydan da rahatlıkla anlaşılacağı üzere Hızır, İskender'e sadece hayat suyunu bulma konusunda rehberlik yapmamakta, onu sıkıntılı hâllerden de kurtarmaktadır. Bu durum, Doğu kültüründe sıklıkla karşımıza çıkan Hızır'ın vasıflarına da uygun düşer.

İskender ve askerleri yola devam ederler, sadece kadınların yaşadığı Şâdkâm şehrine gelirler. Şehirde yaz kış yapraklarını dökmeyen ulu bir ağaç vardır. Bu ağaç onların mabududur. Ağacın dibinde bir su vardır. Çocuk isteyen kadınlar buraya gelip kurban keserler, ağaca sürtünürler, suda yıkanır ve dokuz ay sonra bir kız çocukları olur. Ahmedî ve Rıdvân konuyu bu şekilde anlatırken *Şehnâme*'de bu bölümde böyle bir ağaçtan söz edilmez. Kadınlar İskender'e âb-ı hayatın yerini tarif ederler. İskender oradan ayrılıp karanlık bir yere gelir. Hızır, İskender'e çeşmenin bu zulmât içinde olduğunu söyler. Karanlıkta yürümeye başlarlar. Bir süre sonra bir tufan kopar, İskender bir tarafa, Hızır başka bir tarafa gider, askerler dağılır, çoğunluğu ölür, yollarını kaybederler. Bir süre karanlıkta ilerlerler; altın, lal, yakut dolu bir yere gelirler. Sonra aydınlığa çıkarlar. Âb-ı hayata yaklaşmışlardır, fakat ona ulaşamazlar. Hızır'ı ararlar, bulamazlar. Hızır âb-ı hayatı bulmuştur, ondan içer ve ölümsüzlüğe ulaşır.

Firdevsî, Ahmedî ve Ahmed-i Rıdvân eserlerinde konuyu bu şekilde anlatırlar. Nizâmî'nin *Şerefnâme*'sinde ise konu biraz daha farklı geçer. İskender büyük bir meclis kurmuştur. Meclisin ileri gelenleri değişik mevzular açarlar, biri Horasan'dan, diğeri Rey ve İsfahan'dan konuşur. Bir başkası Çin ve Harezmi anlatır. Keysur'dan, Hindistan'dan söz edilir. Konuşma sırası yaşlı birine gelir. Yaşlı kişi diğerlerinden farklı olarak hayat suyunu anlatır. Mecliste herkes dikkat kesilir, anlatılanlara şaşırırlar. Buradaki bilgiye göre bu su kuzey kutbunda bir yerdedir. Yaşlı kişi hayat suyundan bahsedince İskender'in merakı artar ve bu suyu aramaya karar verir. Hızır'ı kendisine rehber yapar. Hızır'a bir at ve çukurları aydınlatacak bir cevher verir. Hızır'dan suyu bulunca içmesini, kendisine de yerini göstermesini ister. Hızır ordudan ayrılıp ilerler, hayat suyunu bulur, içer ve suda yıkanır. Böylece ebedî hayata erişir. Ayrıca sudan atına da içirir. Arkadan İskender de gelip sudan içsin diye düşünürken su birden kaybolur. Hızır anlar ki İskender bu sudan mahrum kalacaktır. Hızır da ortadan kaybolur. Nizâmî'nin aktardığına göre Rumlu raviler bu olayı başka şekilde de rivayet ederler.

Rivayete göre İlyas'la Hızır arkadaştır. Âb-ı hayatı aramaya giderken bir çeşme başında sofraya kurarlar. Yemek olarak tuzlanmış balık vardır. Balık ellerinden suya düşer ve yüzmeye başlar. Anırlar ki aradıkları hayat suyu buradadır. İki de bu sudan içip ölümsüzlük kazanırlar. Arapların naklettiğine göre Hızır ve İlyas bu sudan içtikten sonra biri karaya biri deryaya gider. İskender de suyu ele geçirmek için binbir zahmetle kırk gün yol alır, ancak suyu bulamaz, karanlıklar içinde kalır. Karşısına bir meleğ çıkar, "Bu dünyayı ele geçirdin, ama böyle çiğ hülyalara doymadın!" diyerek eline pul kadar bir taş bırakır ve ortadan kaybolur. Gaipten bir ses, "Kısmeti herkese veren kaderdir, İskender karanlıkta su ararken Hızır onu aydınlıkta bulur." der. Bir başka ses, "Ey ehl-i Rum, bu güzel ülkede parlayan bir kum var, onu alan da almayan da pişman olacak." der. İskender'in askerleri bu kumdan alır. Aydınlığa çıkınca bakarlar ki aslında aldıkları kum değil, kırmızı yakuttur. Az alan da pişmandır, almayan da. İskender bir süre dinlenir. Sonra meleğin verdiği taşı hatırlar. Taşı çekmek için terazi ister. Bir tarafa taşı, diğer tarafa başka ağır taşları koyarlar, ancak o pul kadar taş ağır çeker. Bu sırada Hızır gelir, terazinin diğer kefesine bir avuç toprak koyar ve terazi düzelir. Hızır'ın yukarıda geçtiği şekilde İskender'e dair müşkülleri çözmesine burada da şahit oluyoruz.

Aradan zaman geçer, İskender bir meclis toplar, yenilir, içilir, sohbet edilir. Yaşlı bir kişi İskender'e şöyle der: "Madem hayat suyunu bulamadın, bu ülkede şen bir şehir vardır, bu şehirde de yüce bir dağ. O yerde ölen yoktur. Yüce dağdan zaman zaman sesler gelir. O ses insanlara adlarıyla hitap edip yukarı çağırır. Bunu duyan hemen sesin geldiği tarafa gider, bir daha da geri gelmez. Hikmetini şimdiye kadar öğrenen olmamıştır. Eğer maksadın ölümden kurtulmaksa o şehre git." Yaşlı bilicinin bu sözleri İskender'i sarsar. Hemen ordudan birkaç kişiyi o şehre gönderir. "Sizi o ses çağırınca yerinizden ayrılmayın, böylece perdenin esrarı ortaya çıksın, olup bitenleri öğrenin!" diye emreder. Bu kişiler hemen şehre girerler. Ancak sırrı öğrenemezler. Sırrı öğrenmek isteyenlerden bazıları sese dayanamayıp gider, geri kalanlar dönüp durumu padişaha anlatırlar. İskender o zaman anlar ki ölüme çare yoktur.

b) Masalsı Bir Yolculuk ve Bilgelik Öğütleri

Bu bölümde anlatılan olayların âb-ı hayatı aramakta olduğu gibi doğrudan ölümsüzlükle ilişkisi olmamakla birlikte, İskender'in her yeri keşfetme, ele geçirme ve bütün canlıları hükmü altına alma gayesi göz önüne alındığında, aslında bunun ölümsüz olduğunu düşünen, bu dünyada sonsuza kadar kalacağını hayal eden birinin ruh hâliyle açıklanabileceği görülür. İskender'in durmak bilmeyen bu masalsı yürüyüşünü zaman zaman ortaya çıkan Hızır'ın yol göstericiliği ve yardımı altında yapması, bir anlamda İskender'in âb-ı hayatla ulaşamadığı isteğine, başka şekilde ulaşma arzusunu hatırlatır. Söz konusu bu birliktelikte Hızır, her tür bilgiye ve güce sahip bir kişi olarak ortaya çıkar. İskender'in müşküllerini çözer, ona nasihat eder. Bu kişi bazen bir peygamber, bazen sıradan bir şahıs veya Arap kılığında, bazen de nurdan bir kuş olarak görünür.

Ahmedî ve Ahmed-i Rıdvân'ın bu konuya dair aktardıkları ilk hikâyeye İskender'le yanındaki hakimler arasındaki bir konuşma esnasında geçer. İskender, babası Feylekûs'un ölümüyle tahta geçince bütün hikmet sahibi âkileri toplar ve onlara "eşyanın aslı, maddenin yaratılışı, feleklerin ve yıldızların hâli"ne dair sorular sorar. Aristo, Bokrat, Eflatun ve Sokrat, İskender'e cevap verirler. Bu sırada Hızır ortaya çıkar ve İskender'in sorularını cevaplar, bunun yanında İslam dinini de onlara anlatır.

Sözlerini tamamlayınca da birden ortadan kaybolur. İskender ve hakîmler Hızır'ın bu sözlerini çok beğenirler, kabul ederler ve bu konuşan kişinin Hızır olduğunu sonradan anlarlar (Ünver, 1983: 6b-7a; Ahmed-i Rıdvân, 1500: A30a-33b).

İskender-Hızır münasebetinden bahseden bir diğer hikâye hakîmlerin dünya tarihini anlattıkları bölümde geçer. Hakîmler İskender'in sorusu üzerine o zamana kadarki tarihi anlatırlar. İskender bu defa kendisinden sonraki tarihi anlatmalarını ister. Eflatun, İskender'in bu isteğine karşılık şöyle der:

*Didi Eflâtûn ben anı bilmezem
Bilmediğüm işde da'vî kılmazam
(...)*

*Bu 'ulûmuñ Hızır'dur aslın bilen
İlm ile bu 'ukdenüñ hallin kılan* (Ahmed-i Rıdvân, 1500: A33b)

Bu sözlerden anlaşıldığına göre Hızır, İskender'in çevresindeki meşhur hakîmlerden daha bilgilidir. Ayrıca kendisine verilen ilim öyle fazladır ki, gelecekte de haber vermektedir. Zira Eflatun'un bu sözleri üzerine İskender, hemen Hızır'la buluşur ve gelecekte neler olacağını ondan dinler. Bu tarihi olaylar İskender'in yaşadığı zamandan 15. asra kadar getirilir. Tıpkı diğer hadiselerde olduğu gibi Hızır sözlerini tamamlayınca birden kaybolur (Ünver, 1983: 50a-69a; Ahmed-i Rıdvân, 1500: A33b-355a).

Hamzavî'ye ait mensur-manzum karışık *İskendername*'de Hızır'la ilgili bu tür bölümler, manzum İskendernamelere göre daha fazladır. Örneğin Ahmedî ve Rıdvân âb-ı hayattan başka birkaç yerde İskender-Hızır münasebetinden söz ederken Hamzavî on iki farklı yerde bu konuyu işler, Hızır inancına dair daha zengin malzeme sunar. Hikâyeler, İskender'in uzun seferi sırasında peyderpey gerçekleşen olaylara bağlıdır.

Söz konusu bu hikâyelerin ilkinde Hızır, İskender'e su kenarına dikilmiş minare şeklindeki bir milin nasıl köprü olarak kullanılacağını, çekicini, milin dibindeki kazığa kaç kez ve ne şiddette vurulacağını temsili olarak anlatır. Hızır bu metinde "kible tarafından gelen bir Arap" olarak tavsif edilir (Feyzioğlu, 1991: 1-5).

İkinci metinde Hızır, kalabalık düşman kuvvetlerine karşı nasıl bir savaş stratejisi uygulayacağını doğrudan anlatır, İskender'e gece baskını yapmalarını tavsiye eder. Onun bu tavsiyesi herkes tarafından beğenilir. Bu hikâyede o, İskender'in meclisinde hazır bulunan "Hızır peygamber" olarak geçer. Hızır peygamber ileri çıkıp şöyle der: "Ey İskender-i Zülkarneyn! Hak Teâlâ peygamberlerine miraç verse veya evliyalara keşf-i kerâmet kılsa gece içinde kılar ve her isteyeni Hak Teâlâ gece muradına erdirtir. Sen de düşman üzerine var, feth-i zafer bulursun. Ey Zülkarneyn, gece işi hoş olur." Hızır aleyhisselam böyle deyip kaybolur. İskender şah ve hakîmleri bu sözü işitince anlarlar ki gelip işaret eden Hızır'dır (Feyzioğlu, 1991: 5-16).

Üçüncü hikâyede Hızır, İskender'e çeşitli konularda nasihat eder. Bu hikâyede o, "su kenarında yeşil, gölgesi bol bir ağacın altında, beyaz elbise giymiş Arap şeklinde, yüzünü Mekke tarafına çevirmiş bir kişi" olarak geçer. Hızır'ın İskender-i Zülkarneyn'e nasihati şöyledir: "Çok mal isteme, ilim ve edep öğren, ahiret için çalış, fani dünyaya aldanma, her söze uyma, doğrudan ayrılma." Bu sözleri söyledikten sonra ortadan kaybolur. İskender bu durum karşısında şaşırıp kalır. Sonra Aristo, "O kişi Hızır'dı.

Allah'ın emriyle geldi ve sana nasihat edip kayboldu." der. Yolda giderlerken bir acayip suya rastlarlar. Suda hayvan kokusu ve pisliğinin tadı vardır. Su çok fazladır, karşıya geçemezler. Dar bir yer aranırken su eksilmeye başlar ve bir süre sonra kurur. İskender, "Yedi gün susuz kaldık, sekizinci gün de suyun karşısına geçemiyoruz, bunun hikmeti nedir?" diye sorar. Aristo şöyle cevap verir: "Ey İskender, Hızır peygamber sana Allah'tan çok mal dileme, çok mal insanı Hak Teâlâ'dan uzaklaştırır diye nasihat etmişti. Nitekim bu olay da bunu gösteriyor. Suyun çokluğundan sıkıntıya düştüğümüzü görünce suyu geri aldı." der (Fezyioğlu, 1991: 64-72).

Dördüncü metinde Hızır, İskender'in bir müşkülünü çözmek üzere gelir. İskender düşmanının filleriyle baş edememektedir. "Elinde bir mumla devesinin üstüne kamyş yüklemiş bir şahıs" olarak gelen Hızır, ona bu sıkıntısını nasıl gidereceğini işaretlerle anlatır. Hızır'ın bu işaretine göre develere kamyş yüklerler ve onları yakarlar. Develer fillere doğru koşar. Filler de ürküp üzerlerindeki sürücülerini yere çalıp kaçarlar, arkadaki atlı askerleri basıp öldürürler. Böylece İskender-i Zülkarneyn derya gibi Hindistan leşkerine üstünlük sağlar (Fezyioğlu, 1991: 78-82).

Beşinci metinde bir kuyuda ele geçirilen Kahramân-ı Kâtil'in kırk hüsrevanî küp içine koyup sakladığı altınlarının nasıl değerlendirileceği konusundaki kararsızlığı gidermek üzere Hızır "bir şahıs" olarak çıkar gelir ve nasihat eder: "Ey İskender-i Zülkarneyn, bir kişi böyle bir malı ele geçirdikten sonra neden yiyip başkalarına yedirmeye ve sonraya bırakma. Kahramân-ı Kâtil bunları yığıdı, koydu gitti, sen de aynı işi yapma." O şahıs bu sözleri söyleyince birden kaybolur. İskender o şahsın dediği gibi yapar, ordusuna altınları dağıtır (Fezyioğlu, 1991: 97-101). Burada Hızır adı geçmez, ancak bahsedilen Hızır'dır.

Altıncı metinde Hızır, Heftümîn şehrinin nasıl alınacağını haber veren "bir şahıs"tır. İskender-i Zülkarneyn, Râ-yı Âzam'ın şehri Heftümîn'i bir türlü ele geçiremez. Gezerlerken çayır çimenlik bir yerin ortasında yuvarlak, kocaman siyah bir taş görürler. Bu sırada eteğini beline sokmuş, eline bir deste çöp almış bir kişi yanlarına gelir. Kendisine taşla ilgili soru sorulunca şahıs, "Bu şehri Kahramân-ı Kâtil yaptırmıştı. Şehir tamamlanınca, burası çok muhkem bir yer, buraya kimi hâkim kılsam bana asi olur, şehri tekrar geri alamam diye düşünmüş. Bu sebeple kimse duymadan bir tünel kazdırmış. O tünelin bir ağzı budur, diğer ağzı ise şehrin içinde Kahramân-ı Kâtil'in sarayındadır." der ve bir anda kaybolur. Şah hakîmleriyle bilirler ki gelen Hızır peygamberdir ve şaha işaret ve beşaret verip gitmiştir. İskender'in askerleri o tünelleri kullanarak Heftümîn şehri ele geçirir (Fezyioğlu, 1991: 121-7).

Yedinci metinde ise o, "deniz yüzüne seccadesini sermiş, bağdaş kurmuş oturan bir kişi"dir. Bu kişi denizden çıkar, seccadesini silkeler, sırtına alır, sanki hiç su değmemiş gibidir. Kendisindeki bu olağanüstü durumu bir leş olarak gördüğü dünyaya bağlanmamayla açıklar, İskender'e de bu yolda nasihat eder ve ortadan kaybolur. İskender-i Zülkarneyn vezirlerine döner ve, "Bu şahıs bize nasihat etti ve kayboldu, kimdir?" der. Restetalis, "Ey şah-ı âlem, o Hızır peygamber idi, geldi size nasihat etti ve gitti." der (Fezyioğlu, 1991: 173-5).

Sekizinci metinde Hızır, "nurdan bir kuş" olarak karşımıza çıkar. İskender denizde yolculuk yaparken deniz birden kaynar, gemileri yerinden oynatır. Bulutlar her yeri

kaplar, karanlık olur, gök gürler. Neredeyse gemiler batmak üzeredir. İskender-i Zülkarneyn ellerini açar, Hak Teâlâ'ya dua eder. Hak emriyle deniz yüzünden kuş şeklinde nura benzer bir acayip nesne peyda olur, onun nuruyla her yer aydınlanır. Kuş bir tarafa yönelip uçar, deniz kenarına çıkar, İskender de onu takip ederek sahile ulaşır. Kuş sahile konunca silkelenip bir insana dönüşür. Sonra da birden kaybolur. İskender onu görünce anlar ki o Hızır peygamberdir (Fezyioğlu, 1991: 184-6).

Dokuzuncu metinde Hızır'ın yaklaşan tehlikeden İskender'i haberdar etmesi, böylece İskender'in askerleriyle birlikte yok olup gitmekten kurtulması anlatılır. Bu hâliyle Hızır, İskender'in her daim yanında olan bir koruyucu durumundadır. Hızır ak elbiseler giymiş bir Arap kılığında gelir ve İskender-i Zülkarneyn'e, "Ey Zülkarneyn, benden korkma, ben korkanları korkusundan kurtarırım. Gafil olma, üzerine düşman geldi." der ve birden kaybolur. Hakîmlerden bazıları gelen Hızır peygamberdir, sizi düşmanın gelişinden haberdar etmek için gelmiş şeklinde yorumlarlar. Onlar bu şekilde konuşurlarken Kamdân-ı Haninî altmış bin aman bilmez erle hücumu geçer. Çetin bir savaş olur, sonunda İskender'in ordusu savaşı kazanır, Kamdân-ı Haninî, askerlerini başıboş bırakıp yakın dostu Kantur ile oradan kaçır (Fezyioğlu, 1991: 216-9).

Onuncu metinde Hızır, İskender'e çeşitli konularda nasihatte bulunur. O burada, "deniz kenarında çayır çimen yeşil, ağaçlı bir yerde, yönünü Mekke tarafına dönmüş bir kişi" olarak anılır. İskender-i Zülkarneyn'e şöyle nasihat eder: "Dünyaya bağlanıp kalma, burada kalanın işi müşküldür. Nefsinin arzularına uyma, uyarınsa nefis aklın önüne geçer. O bir ejderhadır, seni yutar. Eğer Hâlık'a ulaşmak istersen halayıkla bağını kes. Hakk'a dön, çünkü dönülecek yer orasıdır." O şahıs bu şekilde nasihat ettikten sonra birden kaybolur. İskender ve yanındakiler anlarlar ki bunları söyleyen Hızır aleyhisselamdır (Fezyioğlu, 1991: 317-9).

On birinci metin bir hikâyeye bağlı olmayan, doğrudan nasihatten ibaret bir metindir: İskender-i Zülkarneyn, Çin'den Hitây memleketine gitmek ister. Oralar hakkında Çin ve Maçin hükümdarı Tabgaç Han'dan bilgi alır. Hitây'a gitmek için hazineler açılır, gerekli hazırlıklar yapılır. Askerler bölük bölük İskender'in önünden geçer. İskender, devletin büyüklüğünü görünce mutlu olur, ama mağrur olmaz, Hak Teâlâ'ya şükreder. Çünkü onun nasihatçisi Hızır'dır. "Bir kişinin kim nasihat idicisi Hızır ola, var kıyâs kıl kim Hak Teâlâ kendü kereminden ol vücûdu ne mertebeye irür..." (Fezyioğlu, 1991: 332-3).

Son metinde Hızır, İskender'e dünyanın bir viraneden ibaret olduğunu hatırlatır, nasihat eder. Hikâyeye göre İskender, Dahhâk-ı Mârî'nin yaptırdığı Tebbet şehrine girdiği sırada elinde harbe olan Arap kılıklı bir şahıs önüne çıkar, "Ey İskender, bu şehir benimdir, buraya girme." der. İskender, "Kimsin, bu şehri sana kim verdi?" diye sorunca şahıs, "Ey Zülkarneyn, sana Hak Teâlâ bu kadar şehir vermiş, hâlâ azımsıyorsun. Bana bir viran şehir verdi, bunu çok mu görüyorsun?" der. İskender bu defa şöyle der: "Hak Teâlâ'nın bana verdiği şehirler mamurdur, seninki virandır.". Şah böyle deyince şahıs kahkaha atar ve "Sen bunları mamur mu sanıyorsun? Yok oluşu seline karşı bu cihan viran bir saraya benzer, balçıktan bir kervansaray gibidir. Bütün cihan böyleyken senin şehirlerin nasıl olur da mamur olur." der ve kaybolup gider. Hakîmlerin kavlince konuşup kaybolan şahıs Hızır peygamber aleyhisselamdır. Gelip remz ile İskender şaha nasihat edip gitmiştir (Fezyioğlu, 1991: 370-2).

Bu metinlerde dikkati çeken husus, Hızır'ın çoğunlukla beyaz elbiseler içinde bir Arap olarak ortaya çıkışıdır. O, genelde yeşilliği bol bir yerde, bir ağaç altında, yönünü Mekke'ye doğru dönmüş olarak İskender'in karşısına çıkar. Zaman zaman sıradan bir şahıs şeklinde tezahür etmesiyle birlikte farklı kılıklara da girebilmekte, bazen nurdan, ışıktan bir kuş olarak da görünebilmektedir. Kaybolup gittikten sonra onun Hızır peygamber olduğu anlaşılır. O, olağanüstü özelliklere sahip, her türlü ilme vakıf bir koruyucu, kurtarıcı durumundadır. İskender'in ne zaman başı sıkışsa yardıma koşar, onu gafil olmaması hususunda uyarır. O, bu hâliyle, Türk-İslam kültüründeki Hızır inancını hemen her yönüyle temsil eder.

Sonuç

İskender-i Zülkarneyn'in Makedonya'dan Hindistan'a kadar gidip Babil'de ölümüne kadar geçen zamandaki hareketli hayatına yön veren saikin ne olduğu çeşitli eserlerde, hırs, merak, dünyada ne kadar "garaip" ve "acayip" varsa öğrenme ve karanlıklar ülkesindeki ölümsüzlük suyuna ulaşma arzusuyla açıklanır. İskender'le ilgili yazılmış eserlere göz atıldığında sayılan bu sebeplerin bazen birkaçının bazen de hepsinin kendiliğinden ortaya çıktığı görülür. Aslen tarihî bir kişilik ve etkileyici büyüklükteki istila hareketinin lideriyken dinî bir kimlik de kazanan ve çeşitli olağanüstülüklerle efsanevî bir kahramana dönüşerek İskender-i Zülkarneyn olarak anılmaya başlanan Büyük İskender, Asya ve Avrupa halklarının literatüründe sonlu dünyada sonsuzluğa ulaşmanın zihinlerdeki temsilcisi olmuştur. Kısa hayatına sayısız olay sığdıran İskender, sonsuzluğa ya da diğer deyişle ölümsüzlüğe ulaşmak için çetin bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuk sırasında yanında, ona danışmanlık yapan hikmet sahibi bilge vezirler vardır. İskender, karşılaştığı engelleri bu vezirlerin yardımıyla kolayca aşar. Ancak onların üstesinden gelemedikleri durumlar olur. Böyle durumlarda çoğunlukla beyaz elbiseler giymiş bir Arap olarak tavsif edilen Hızır ortaya çıkar ve İskender'e yardım eder. Metinlerde Hızır, bir peygamber olarak anılır.

"Ölümsüzlük" fikrini İskender-i Zülkarneyn özelinde sadece "âb-ı hayat" üzerinden düşünmek yanıltıcıdır. Zira o doğudan batıya başlattığı istila hareketini, herkese hükmetme, her şeye sahip olma ve bütün bunları sonsuza kadar elinde tutma ya da tutacağını zannetme hayaliyle gerçekleştirmiştir. Böyle bir hareket ise ancak ölümsüz olduğunu düşünen, ölümsüzlüğü arzulayan bir kişi için anlaşılır olabilir. Gerek tarihî açıdan bakıldığında İran'ı zaptetmeden önce gittiği Mısır'da ilahî olana sırtını vererek kendisini Amon'un temsilcisi olarak görmesi gerekse öldüğünde bir avucunun açık olduğuna, gözünün arkada kaldığına dair anlatılan efsane, ölümsüzlük fikri etrafında bu dünyaya bağlı kalışının bir işaretidir. Ancak âb-ı hayata ramak kala ondan içemeyen ve genç yaşta ölen İskender-i Zülkarneyn'in cismani ölümü, bugün kendisiyle ilgili yazılıp çizilenler düşünüldüğünde çok da anlam ifade etmez. Zira o, bıraktığı efsanevi mirasla ölümsüzlüğü çoktan yakalamış durumdadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed-i Rıdvân (1500), *İskendernâme*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, M. Con B. 20.
- Demirel, Ş. (trz), *Behiştî'nin Heft Peyker Mesnevisi*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215442/h/giris.pdf>, (18.07.2011).
- Duralı, Ş. T. (2007), *Gilgamiş Destanı Giriş İle Tercüme*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Feyzioğlu, N. (1991), *İskender-nâme Üzerine Bir İnceleme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Hüseyinova, N. (1999), "Ümumi Türk Folklorunda Ölümsüzlük Konusu", Aktaran: İnyet, A., *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 3, İzmir, ss. 297-302.
- Kahyaoğlu, M. (2010), "Ölümsüzlüğün Peşinde Bir Kahraman Gilgameş", C. 55, *Metro Gastro*, ss. 148-50.
- Kültürel, Z. ve Beyreli, L. (1999), *Şerîfî ve Şehnâme Çevirisi III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Nizâmî Gencevî (2004), *İskendername (Şerefname)*, Tercüme: Abdulla Şaik, Lider Neşriyyat, Bakı.
- Ocak, A. Y. (2007), *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabalıcı Yayınları, İstanbul.
- Ritter, H. (2011), *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi Karşılaştırmalı Edebiyat Metinleri*, Editör: Mehmet Kanar, ScholaAyrıntı Yayınları, İstanbul.
- Taberî (1991), *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi III*, Çevirenler: Ugan, Z. K. ve Temir, A., Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Tören, H. (2001), *Alî Şîr Nevâyî Sedd-i İskenderî (İnceleme-Metin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünver, İ. (1983), *Ahmedî İskender-nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.